

GAMLA MOSTER LINA

Maria Carolina (Lina) Wieslander, född 15/8 1820 i Vexjö, upp-
vuxen i Odensjö prästgård och död i Unnaryd 8/9 1890. Moster
Lina, som hon af oss alla kallades, var dotter till kyrkoherde Petrus
Nicolaus Wieslander och Susanna Andersdotter Berggren, den 10 af
13 syskon.

Hennes lif, där ner i det mörkaste Småland, står för mig som en be-
lysande bild af de gamla svenska prästhemmens betydelse för hela
svenska folkets kultivering. De representerade bildningen i den
karga obygd, den tiden folkbildningen och arbetarrörelsen voro
okända begrepp.

Hon var uppvuxen i ett mycket fattigt hem, där en delvis nästan
moraliskt undermålig och enligt samtida anteckningar "egen och
besynnerlig" samt mot ekonomiskt obestånd ständigt stridande fader
uppfostrat 13 barn.

Hon måtte dock ha fått en för dåtidens förhållanden aktningvärd
boklig bildning. Hennes brev äro personliga, väl skrifna, fria från
dåtida ofta schablonmässiga och cirklade formuleringar samt vittna
om god iakttagelse.

Moster Lina tillbragte så godt som hela sitt lif i föräldra-
hemmet, blef aldrig gift, bodde efter faderns död tillsammans
med sin mor, och då äfven denna gått bort ensam i Södra
Unnaryds lilla kyrkoby.

Ekonomiskt hade hon mycket ringare villkor an många af
allmogemännen i socknen, men detta oaktadt stod hon socialt
odisputabelt öfver dem. De uppfattade instinktivt hennes
kulturella öfverlägsenhet och erkände den inom sig utan mot-
vilja. För dem lag förklaringen i att hon var "prästdotter".
Prästen var mången gång direkt utgången ur deras egna led,
men han hade då först studerat, hade blifvit "lörd". Det var
denna förvärfvade egenskap, som gjorde skillnaden och den
ansågo de äfven ha gått i arf till prästens familjemedlemmar.

Men den lilla snälla, förnöjda Moster Lina var själf ganska
fåfång, då det gällde hennes kläder. Hon var socknens
modejournal, och detta glädde henne mycket.

Moster Lina hade i en del fall en egen och personlig syn på
lifvet och människorna. Så skref hon en gång till min mor och
omtalade att hennes systerdotter (mors kusin) Sanna Rydeman
vid nära 50 års ålder skulle gifta sig med en enkeman,
folkskollärare, klockare och organist med redan vuxna barn och
därtill känd för sin snällhet. Hon (Moster Lina) tillade, att hon
ansåg det bra för systerdottern att få en man, som kunde
"späka" hennes elaka lynne. Det var härmed ingalunda något
ondt eller straff, som hon önskade systerdottern, utan endast ett

hopp, att de stridigheter, som skulle möta henne genom giftermålet, skulle verka förbättrande och bidra till systerdotterns såväl timliga som eviga välfärd. Detta var ju en rätt märklig form för lyckönskan till blifvande giftermål.

Gamla Moster Lina hade i sina yngre dar en gång besökt morfar och mormor i Upsala. Hon anförtrodd moster Sally, att morfar och mormor roade sig mycket, voro nästan hvarje kväll på teatern morfar hade visst som rektor fribiljetter på teatern, då någon trupp besökte Upsala.

Som jag väl kommer ihåg, att mor berättade, att hon under sin uppväxttid mest påminde sig sina föräldrar liggande i hvar sin sang, så antar jag omdömet om morföräldrarnas nöjeslif var dikteradt af Moster Linas mörkaste Smålandssyn på tillvaron.

På äldre dagar gjorde Moster Lina en rundtur och gästade då morbror Thores, moster Sallys, morbror Roberts och vårt hem vi bodde den gången i Marstrand. Från alla hemmen hade hon så glada minnen, alla hade varit så snälla mot henne. Elisabeth Fries' namn kunde hon dock icke med, det ansåg hon visst för enkelt. Hon kallade henne alltid "den rara Elise". Af hennes besök hos oss minns jag tydligast den lilla rara gumman själf, alltid förnöjd med sin lott i lifvet, glad, fryntlig och vänlig. Hon var späd och hade ett fint utseende. Af mormors porträtt att döma liknade systrarna mycket hvarandra. Hos oss i Marstrand ville hon att jag skulle modernisera hennes olika medhafda hattar. Jag brukade den tiden verkligen vara min egen modist. Jag färgade om dem, vände gamla band och

ditsatte nya, allt under det hon förmanade mig: gör det för all del modernt.

Då hon var hos oss lefde åtminstone ett af hennes syskon, den lille bror Janne, f. 1826 och död 1900. Men hon hade därtill en annan anhörig bosatt i Halmstad, hvilken hon visst rätt ofta gästade. Denna kallade hon alltid sin "kära syster Helene", ehuru hon icke var någon syster till henne. Hon hade varit enka efter Moster Linas bror Magnus och var efter dennes död omgift med en köpman Pramberg i Halmstad och hade där ekonomiskt väl ställt.

I Unnaryd hyrde Moster Lina ett par rum och kök för 25 kronor per år inklusive vedbrand. Hon lefde synnerligen sparsamt, efter våra nutidsbegrepp rent torftigt. Jag minns hur hon en gång satt och berättade för mor, hur hon ställt för sig med hushållet. "Ser du, Sanna lilla, ena dagen steker jag till middag litet fläsk och äter potatis till, och det är så godt, så godt, andra dagen äter jag fläskflottet på bröd, och det är så godt, så godt också".

Hon sysselsatte sig mycket med väfnad och väfde utmärkt väl tunna gardiner, helst rödrandiga. Mor brukade alltid försöka sälja dessa för henne, de voro riktigt trefliga. Slakten och vi fingo dock till slut nästan i alla fönster rödrandiga gardiner.

En gång då mor skickade henne 50 kronor för en gardinsändning, skref hon och tackade för betalningen och

omtalade, att hon visserligen en gång sett en så stor sedel, men att hon själf aldrig hållit en sådan i sin hand, långt mindre själf ägt någon dylik.

En annan gång, då mor skulle skicka henne betalning för en gardinsändning, bad hon mor i Stockholm inköpa en kappa i kragform men tillade, att den skulle vara riktigt modern. Jag vill minnas att mor likväl köpte en af fjolårets i hopp att denna i Unnaryd skulle vara up to date och i inköp var betydligt billigare.

Till julklapp skickade mor henne ett år 10 kronor. Då skref hon att hon för dessa penningar ej blott betalat alla sina skulder utan äfven inköpt ett stort vinterförråd af föda. Hon tillade att hon hoppades, att vi barn icke skulle komma att få minskade julklappar, då mor sänt henne så mycket penningar.

Moster Sally besökte henne en gång i hennes hem. Moster omtalade, att den lilla gumman hade ett af sina rum fullhängdt med klädningar, att hon var socknens modejournal, och att när någon i trakten skulle ha en ny klädning sydd, bud skickades till henne med förfrågan, om hon ville låna ut någon af sina klädningar, hvilket mycket fröjdade Moster Lina.

Moster Lina dog i sitt hem i Unnaryd 1890, jordfästes där men grafsattes i Odensjö, där hennes föräldrar voro begrafda.

Vi fingo oss tillsända urklipp från ortens tidningar, som skildrade den högtidliga begrafningen. Hon själf i kistan kallades "festföremålet". Det omtalades huru festföremålet forts genom tre socknar, huru flera prester däribland två hennes systemsöner assisterat och hvilken stor tillslutning det varit vid begrafningen. Jag tyckte att det var stor skada, att hon själf icke i lefvande tillstånd kunnat få deltaga i denna högtidlighet. Den skulle ha gjort henne innerligt tacksam och lycklig.

Då jag tanker tillbaka på gamla Moster Lina och hennes, efter gängse sätt att se, glädjefattiga lif, är det mig nästan ofattligt, hur hon alltid kunde vara så glad, lycklig, fönöjd och vidhjärtad. Aldrig beklagade hon sig, aldrig dömde hon någon, alla voro efter hennes utsago så snälla, så snälla! Det förefaller mig äfven otroligt att den tid hon lefde verkligen varit den nuvarande tiden så närliggande. Det är ej ännu 40 år sedan hon själf upphörde att lefva.

FRIESENS LOTTA

Antoinetta Charlotta Malmberg var född 6/1 1814, död 11/11 1881. "Friesens Lotta" intog en så viktig plats i Elias Fries' familjelif, att hon måste särskildt beskrivas här.

Lotta berättade för oss icke mycket om sin barndom och ungdom. Jag tror att hon var född och uppvuxen i Upsala. De hade varit tre syskon med efter hvad jag tycker mig ha hört olika fäder allesamman. Lotta var visst äldst.

Brodern var bosatt i Hamburg, gift, barnlös och som jag tror relativt burgen och till yrket målare. Hur han kommit att hamna i Hamburg, vet jag ej, Han och Lotta brefväxlade ej ofta. Lotta kunde naturligtvis ej tyska, och sedan brodern på äldre dagar förlorat sin syn, var det hustrun, som på hans vägnar var den brefskrifvande.

Efter Lottas död inväntade han ej någon underrättelse om bouppteckningen utan uppdrog åt en främmande jurist att bevaka hans rätt. Jag minns ännu att detta sårade mor och hennes syskon såsom bevis på oförtjänt misstroende.

Lottas syster var den yngsta af barnen. Hennes far var en ung finsk student, som studerat i Upsala. Efter sin hemkomst till Finland fick han lungdot, och innan han dog anförtrodde han modern, att han i Upsala hade en dotter, som han bad modern taga vård om och låta

uppfostra. Så skedde äfven. Flickan hemtades till Finland, uppfostrades där och kom ingen gång åter till Sverige. Hon blef gift med en organist i Nerpes socken hans namn har jag glömt, trots det att jag som barn några gånger hjälpte Lotta att skriva utanskriften på bref till systemen.

Systemen hade det utmärkt bra. Där var endast ett barn, dottern Aina, hvilken sedan genomgick Helsingfors konservatorium och blef gift med en professor i samma stad. Ej heller denne professors namn kan jag längre påminna mig.

Lottas syster och svåger ville länge, att Lotta skulle komma till dem och där få sitt hem. Hon skulle sluta "tjäna" och bli s.kherrska.

Länge motstod Lotta deras böner, men i slutet av 50-talet beslöt hon sig för att resa. Längtan efter den familj, för hvilkens samtliga medlemmar hon i nära 20 år varit en högt skattad hjälp, blef henne dock för stark. Hon lämnade systemen och återvände till sitt gamla husbondefolk.

En bidragande orsak till hennes svåra hemlängtan tror jag också var "den stora kometen". Den var synlig just den tid Lotta vistades i Finland. Hon skildrade lifligt för oss barn, hur hemskt det kändes, t.ex. om man var ute och åkte sedan det blifvit mörkt: "Hvart man för hade man alltid den där hiskliga kometen öfver sig och trodde den skulle falla ner öfver en stackare". För min del tror jag, hon dock fruktade ännu mer, att

den skulle falla ner i botaniska trädgården i Upsala, och att hon då icke skulle vara tillstädes och hjälpa.

Lotta kom från början till morföräldrarna som amma till min mor och ammade sedan också Linnea. Lottas eget barn dog som litet. Inom kort blev Lotta hela Frieserfamiljens afhållna och värderade faktotum.

Jag kommer nu ej längre ihåg några detaljer från göromålens mångfald eller deras fördelning mellan tjänarna, men mycket var i hemmet att göra med en sjuk matmoder och d:o husbonde, åtta barn och s.k. hushållsmamsell. Från det att hvarje morgon "valla kon" till Grindstugan och på kvällen hemta henne åter (professorerna hade den tiden rätt till kobete där), att bora vatten för det stora hushållet, tvätta, städa, skura, sköta barnen, till det att också uppfostra dessa barn, var ett vidt arbetsfält.

Tjänarnas kontanta löner voro små. Jag tycker mig minnas att hon till en början hade 25 kronor per år. Vid sin död hade hon cirka 3.000 kronor på banken.

Att Lotta hade respekt med sig både inom Frieserhemmet och rundt om i staden var säkert. Hon hade förskaffat sig en stark position. Öfverallt i butikerna visste expediterna, att hon skulle behandlas med tillbörlig respekt och att hon förstod att granska hvad som bjöds' henne.

Morbror Robert fick en gång en tillsägelse af en af de andra jungfrurna. Han lydde naturligtvis icke utan såg blott öfverlägset på henne och svarade: "Hon tror väl icke att hon är Lotta heller?"

Friesens Lotta banade sig alltid rum, vare sig en bal var på Gillet eller en nationssal: hon skulle hålla väl redo på de kavaljerer med hvilka hennes flicker dansade. Moster Sally senterade ej riktigt att alltid finna Lotta postande vid ingångsdörren.

Professorskan Alva Nilson har berättat för mig, att hon af en händelse råkade Lotta vid järnvägsstationen. Lotta var nere för att taga emot moster Kristine och barnen, då de kommo flyttande till Morfars. Alva kände deltagande för Lotta, som till dem mast afstå sitt rum, men Lotta var lika glad och fryntlig som vanligt, Att kunna hjälpa var för henne endast en källa till glädje.

Hon hade först varit mormor till hjälp. Efter mormors död vårdade hon ensam morfar. Sedan han blifvit gammal, sof hon hvarje natt utanför hans sängkammare. Där härbärgerade hon också oss barn, då vi fingo "ligga på natt" hos morfars. Aldrig förmärktes någon trötthet hos henne, nyter, glad och snabb i svaren var hon äfven. En skarp uppfattning hade hon.

Hur hon var som "kamrat" med andra jungfrur vet jag ej, men jag antar, de snart kommo underfund med, att om de bara läto henne råda, blef det bast for alla porter.

Sin tid, då det gällde oss och vårt hem, disponerade hon ganska fritt. Skulle hon från Morfars nere på Kungsängsgatan gå ett ärende till apoteket vid Stora torget, gick hon ofta en liten genväg upp till Kemikum, där hon kunde bli ganska länge kvarhållen af oss barn.

Nog tror jag Lotta var åtskilligt själfrådig, respekt ingaf hon. Efter mormors död var det nog hon som realiter styrde huset. Men hon styrde det också till det bästa. Det märkligaste med Lotta var dock hennes förmåga att "ta" barn och den fantasi, parad med trovärdighet, med hvilken hon for oss berättade sina historier. Ännu den dag som är minns jag hur det gick kalla kårar efter mig, då hon berättade om vargarna på "Nosten" eller om de i "Nerpes" eller om den stackars gossen Axel Rönnqvist, hvilken tog lifvet af sig i rädsla for sin far, Lottas dåvarande husbonde.

Moster Sally berättade att Lotta for henne och hennes syskon berättade hemska spökhistorier nästan hvarje äldre hus i Upsala hade sitt särskilda spöke. Hos oss förekommo spöken och dylikt mycket sal Ian i hennes historier. Det var verkligheten hon i sin fantasi omförvandlade och trakterade oss med. Alia hennes berättelser hörde vi med samma glädje och med lika hemska känslor, hur många gånger hon an upprepade dem.

Det märkvärdiga var, att hon fick t.o.m. ett så skeptiskt barn som jag att tro trots bättre vetande. Så minns jag t.ex. hur hon hällde mjölk i en sked och låtsade ge en af bror Elias' otal af leksakshästar att dricka. Då hon fått hästens nos ner i skeden, sänkte hon så småningom skeden, och därmed syntes det for våra ögon tydligt att mjölken minskade i skeden, d.v.s. att hästen verkligen drack. Naturligtvis visste jag, att hästen ej var lefvande, men då jag dock verkligen sett, att den druckit, kom tanken om icke möjligen just den hästen kunde ha ett fördoldt eller förtrolladt lif. Längre funderade jag på den gåtan.

Dockor, dockkroppar och dockkläder förfärdigade hon bättre än någon annan.

Leka med och sysselsätta oss kunde hon förunderligt väl, och hennes klokhets afvärjde månet gräl. Ett exempel. Jag och min kusin Kina Fries - hela fem år yngre än jag - sutto en gång vid moster Junias piano och skulle göra musik. Framför oss hade vi en visbok uppställd. I hela mitt framfarna lif har jag aldrig kunnat skilja en ton från en annan, men jag kunde läsa texten och tyckte det lät så fult då Kina sjöng fel ord. Lotta stiftade fred mellan oss: "Ina, som kan läsa, får sjunga orden, Kina som kan sjunga, får sjunga tonen". Vi började på nytt, båda två dunkade vi samtidigt på tangenterna med bägge händer. Kina sjöng hela tiden utan uppehåll ordet ton, ton, ton, medan jag med ljudlig stämma mässade texten. Icke tror jag, det for någon var möjligt att njuta af den konserten, men de båda exekventerna voro nöjda.

Snedt mot morfars salsfönster lag en krog. Det var för oss barn - hemmahörande i den lugna Karolinaparken - ett hemskt men på samma gång stort nöje att beskåda alla fulla gubbar som där funnos. Vid marknaderna förekom det äfven en "värfvare", och tack vare Lottas tal och mitt medfödda krigshat, framstod denne person som "den onde" lifslevande. Jag kunde ej fatta, att icke någon modig människa vågade gå in på krogen och framhålla för männen hvilket slags människa denne värfvare var. Att bjuda folk på brännvin, supad dem fulla och därefter låta dem "förskrifva sig" till det onda = kriget eller ännu närmare till den Onde själf, något uslare kunde väl ingen annan göra. Men jag tyckte mig själf vara alltför liten för ett sådant ingrepp. Jag var för feg, och icke hade jag heller något löfte att få gå på krogen vare sig med eller utan sällskap.

När vi barn voro sjuka, brukade Lotta naturligtvis komma och leka med oss. Hon kallade alltid detta att "kila in i förbifarten", trots det att vi bodde i stadens andra ända, och gaf sig sedan god ro, hann många sagor o.s.v.

Lotta var mycket sparsam både med andras och egna medel. Öfverblifven medicin tyckte hon vara orätt hålla bort, alltid kunde den väl göra nytta på något ställe i kroppen. Hon tog därför sorgfälligt in eller drack ur resterna i alla gamla medikamentflaskor. Medicinen hade ju kostat mycket pengar! En gång kom hon på det sätt att svälja en stor klunk af något som alldeles drog ihop strupen på henne. Då skrek och jämrade hon sig högljudt, sade att hon var förgiftad och höll på att dö, men som hon i verkligheten icke

dog fortsatte hon sedan att som förut konsumera all gammal medicin.

En annan gång blef hon också alldeles skräckslagen och skrek an värre. Hon kände att den Onde kommit och slagit sina klor i hennes hufvud för att taga henne med sig. Lotta hade gått ner för att stänga porten det var i Botaniska trädgården och hade blott ett brinnande ljus i handen. Just i porröppningen får hon se två runda som eld lysande ögon, hon känner vingor slå mot sin panna och släcka hennes ljus, och därefter sätter sig "något" på hennes hufvud och fattar med klor i hennes hårkorg. Detta något kunde ju rimligtvis icke vara något annat än den Onde själf. På Lottas nödskrik skyndade vanligt mänsklig hjälp till. Den förmenta potentaten reducerades till en stackars uggla, som i sin tur först skrämtes af Lotta.

Lotta var sanningsenlig, men nog kunde hon någon gång modifiera sanningen litet. Detta vållade henne en gång stort bekymmer.

Lotta hade, som jag förut påpekat, samlat på banken för sina förhållanden ganska mycket. Då hennes förut omtalade systerdotter skulle gifta sig med sin professor, beslöt Lotta att gifva henne en riktigt stor lysningspresent i stället för att blott låta sig ärfvas. Lotta visste ju fullt väl att morfars efterlevande alltid skulle sörja för henne så att hon icke behöfde bekymra sig för ålderdomen.

Hon inköpte därför bordsilfver till jag vill minnas bortåt 1000 kronorett dussin af hvarje slag och af riktigt silfver. Men denna frikostighet kom att valla Lotta tillfälligt allvarligt bekymmer. Systerdottern skref efter presentens mottagande, att hon hoppades få göra bröllopsresa till Stockholm och Upsala for att få hälsa på och personligen tacka den kära mostern.

Lotta hade i sina bref till systerdottern alltid framhållit, hur utmärkt hon hade det. T.ex, "Vi ha det nu så bekvämt, det är bara professorn och fröken, och vi ha två jungfrur". Hon hade aldrig förrådt att hon själf var den ena af dessa två tjänare. Lotta motsatte sig bestämdt, att det under de nygiftas besök skulle få anställas en extra husjungfru. Icke kunde hon heller få gå omkring och passa upp. Frågan löstes slutligen så, att det vid middagsbjudningen hos morfars skulle vara s.k. "gående bord". Visserligen kunde en hjälp få förekomma, men Lotta kunde själf sätta in faten och därefter både "persvadera" sina gäster och själf hinna äta.

Upsalabesöket aflöpte mycket bra, men Lottas bekymmer voro därmed ej slut. Systerdottern hade före ankomsten skrivit, att de nygifta nödvändigt ville ha gamla moster med sig till Stockholm också, bjuda henne på teatern o s v. Lotta hade först några år förut låtit forma sig att skaffa sig hatt till sommarbruk, en rund svart brätthatt med endast ett slätt band om kullen. Den förklarade hennes vänner, att hon omöjligt kunde följa dem till Stockholm i. Värst höll Sy-Lina på detta, och hon vann segern. Lotta inköpte sig en "kapott", nyttjade den så länge hon var i de nygiftas sällskap, men den kom visst ingen gång mer på henne.

De ungas besök hade varit synnerligen lyckat, de voro så snälla och vänliga mot den gamla mostern. Lotta gladde sig mycket at deras besök och nästan ännu mer öfver sitt beslut att i lefvande lifvet ha gifvit bort den storartade presenten. Ofvanstående lyckade teaterbesök var ingalunda Lottas första. Men detta var däremot ganska misslyckadt.

Det försiggick i Upsala. Hon hade fått biljett af morfar och skulle ensam gå på teatern. Det var i hennes ungdom. Hon skrudade sig så godt hon kunde, begaf sig iväg men återkom efter en kort stund. Familjen uttryckte sin förvåning öfver att redan se henne åter och frågade om hon ej haft roligt. Lotta tackade och förklarade att det varit mycket roligt. Teatersalongen var så fin och vackert upplyst teatern brukade kallas "den gamla ladan". Musik hade det också varit, men ett, tu, tre blef det alldeles mörkt, det drags upp en stor gardin och bakom denna var ett litet ljust rum i hvilket voro några människor, som bara höllo på och prata med hvarandra hela tiden. Lotta sade, att hon icke tyckte att det var riktigt höfligt, art hon, som icke alls kände dem, satt kvar och hörde på hvad de talade om. Därför gick hon, men vackert och roligt hade det varit.

Hur uppoffrande af egen bekvämlighet och osjälfvisk Lotta an var mot oss alla, var hon det dock i ännu högre potens mot morfar. Efter hans död förkylde hon sig. Det var i februari månad, och hon ville icke tillåta, att en främmande skulle få

tvätta de kläder han burit under sin sista sjukdom. Hon förkylde sig och blef sedan aldrig riktigt frisk mer.

Då moster Junia efter morfars död flyttade till Öfre Slottsgatan n:o 4, fick Lotta där ett eget rum med skild ingång. Visserligen skulle hon äta hos moster, men hon skulle känna sig alldeles själfständig. I verkligheten passade hon dock upp på moster som förut.

Lottas krafter aftogo så småningom, och hennes hosta blef allt mer tröttsam. Det ansågs vara lungsot hon led af. En morgon lag hon död i sin bädd. Ansiktet var alldeles oförändradt, och hon lag där leende. Någon dödskamp hade hon ej haft att genomgå. Det var den 11 nov. 1881 hon slutade sitt for oss alla uppoffrande lif.

Hon begrofs i morfars och mormors familjegrav. Hon blef ej ens efter döden skild från dem hon i nära ett halft århundrade troget arbetande stått sida vid sida.